

ARAS

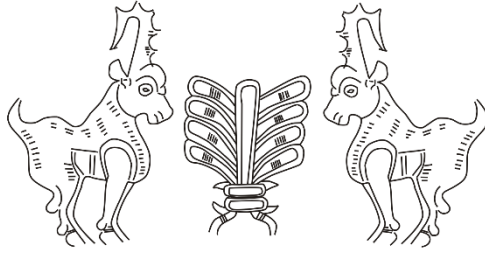
TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

4
2022

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

TUJANES

SAYI / ISSUE 4

2022

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Adına İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. İbrahim DEMİRTAŞ

Editörler / Editors
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ

Yazım ve Dil Editörü / Spelling and Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Adıgüzel

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor
Özden Dere

e-ISSN: 2717-6274

Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda bir kez online yayınlanmaktadır.

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi Editörlüğü
İğdir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 76000 Merkez-İğdir, Türkiye
Faks: +90 476 223 00 17 Tel.:+90 476 223 00 10/4635

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tujanes>

e-mail: tujanes@gmail.com

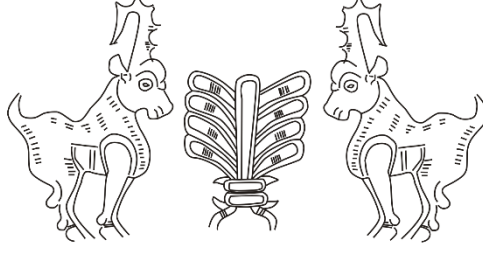
ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ (Iğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilcan GÖKCE (Iğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GENÇ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

- Prof. Dr. Gülriz KOZBE (Batman Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (German Archaeological Institute)
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. R. Maria CZICHON (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (Iğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Goderdzi NARIMANISHVILI (Tbilisi State University)
Prof. Dr. Hasan BAHAR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Stephan KROLL (Ludwig-Maximilians-University Munich)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali OZAN (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin ALPARSLAN (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahmut AYDIN (Batman Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Serpil KAHVECİOĞLU

Van Müzesi'ndeki Urartu Pectoralleri

Urartian Pectorals in Van Museum

ss/pp: 1-12

Rıfat KUVANÇ / Şilan AYDIN

Ağrı/Doğubeyazıt'taki Özel Bir Koleksiyondan Bir Grup Erken Demir Çağ Çanak Çömleği

A Group of Early Iron Age Pottery from a Private Collection in Doğubeyazıt/Ağrı

ss/pp: 13-36

Kazım ÖZKAN

Urartu Kralı II. Sarduri'nin Yaptırdığı Gugunaini Deresi Su Kanalı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Gugunaini Water Channel Built by The Urartian King Sarduri II

ss/pp: 37-48

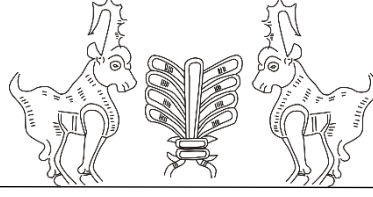

Pınar PINARCIK / Havva Seda ŞAHİN

Erken ve Orta Demir Çağında Kıbrıs-Anadolu İlişkileri

Cyprus-Anatolia Relations in the Early and Middle Iron Age

ss/pp: 49-67

Araştırma Makalesi – Research Article
Başvuru / Submitted: 26.12.2022
Kabul / Accepted: 27.12.2022
DOI: 10.55169/tujanes.1224610

VAN MÜZESİ'NDEKİ URARTU PEKTORALLERİ

Serpil KAHVECİOĞLU*

Öz

Van Müzesi oldukça zengin bir Urartu koleksiyonuna sahiptir. Urartulara ait önemli eser gruplarını bronzdan yapılmış olanlar temsil etmektedir. Hem arkeolojik kazılar hem de satın alma yoluyla elde edilen bu eserler Urartu Krallığı'nın oldukça etkileyici bir sanat anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Bu makalede Urartu bronzları arasında az bilinen eserlerden bronz pektoraler ele alınmıştır. Yarım ay biçimli 6 adet bronz pektoral Van Müzesine satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Bunlardan beşi hem figüratif hem de geometrik bezemeler taşırken sadece bir örneğin sade ve bezemesiz olduğu görülmektedir. Tasvirli örneklerde özellikle belirgin bir simetri anlayışının egemen olduğu göze çarpmaktadır. Ortadaki bir hayat ağacına yönlendirilen aslan figürleri sıklıkla betimlenmiştir. Figüratif öğeler dışında özellikle nokta bordürlü daire kabartmalar da yaygın geometrik öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimli Urartu örnekleri ve bezeme stilleri ışığında söz konusu örneklerin M.Ö. 8 ve 7. yüzyıllarda kullanılmış tipik Urartu örnekleri olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Urartu, Bronz, Pektoral, Van Müzesi, Hayat Ağacı

Urartian Pectorals in Van Musuem

Abstract

Van Museum has a wealthy Urartian collection. The most essential artifact groups of the Urartians are those made of bronze. These artifacts, obtained through both archaeological excavations and purchases, show that the Urartian Kingdom had a very impressive understanding of art. This article deals with bronze pectorals, among the lesser-known artifacts in the Urartian bronzes. Lunate-shaped six bronze pectorals were brought to the Van Museum through purchase. While five of them have both figurative and geometric decorations, only one example is plain and undecorated. In the depicted examples, it is particularly striking that a distinct understanding of symmetry is dominant. Lion figures oriented to the tree of life in the middle are often represented. Apart from figurative elements, especially dot-bordered embossing circles are also common geometric elements. In the light of similarly shaped Urartian examples and decoration styles, it is understood that these examples are typical Urartian examples used in the 8th and 7th centuries BC.

Keywords: Urartian, Bronze, Pektoral, Van Museum, Tree of Life

---

*Sanat Tarihçisi, Van Müzesi, Van/TÜRKİYE, E-mail: Serpilarik.2010@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6548-2958.

EXTENDED ABSTRACT

The Urartian Kingdom was one of the most essential bronze production centers in the 1st millennium BC in the Near East. Thousands of bronze artifacts unearthed as a result of archaeological excavations and illegal excavations in the eastern region of Turkey, Armenia, Nakhchivan, and Northwest Iran clearly demonstrate this. Most of these works, which are the product of a certain artistic understanding and are understood to have been produced in central bronze production workshops under state control, reflect a rich understanding of art, especially royal and religious scenes, architectural depictions, hunting scenes, battle scenes, and geometric decorations. Some of these bronze artifacts bear short inscriptions about which king they belong to, as well as dedicated to the chief god Haldi. Personal ornaments such as belts, shields, pins, bracelets, fibulae and rings, horse harness pieces, bowls, and situlas are the most common artifacts. Especially among these work groups, there are interesting crescent-shaped bronze artifacts called pectorals.

In this article, six bronze pectorals were investigated. While five of them were brought to the Van Museum by purchasing, one example was brought to the Van Museum from Adana Museum by transfer. Other examples are evaluated for the first time in this article. The Van Museum pectorals are crescent shapes similar to the Urartian samples known to date. Three examples bear figurative decorations. In figurative decorations, the lion composition, especially towards the tree of life, is often preferred. Human depictions are not preferred in the main scene, but rather appear as a filling motif in the more limited decoration areas narrowing towards the ends of the pectorals. Pectorals are characterized by relief circle decorations surrounded by rows of bordered dots on five pectorals, including depictions, and geometric elements with sequential dot rows and zigzag motifs. The raised dots are a distinctive ornamental element, especially on the Giyimli bronze pieces. Only one example is plain and undecorated.

The functional use of pectorals, which constitute a special group among Urartian bronze artifacts, is unclear. The fact that they were found as a burial gift in the Nor Aresh Necropolis indicates that they may be a piece of personal jewelry. Especially some of the figurines thought to belong to a throne from Toprakkale and another mixed creature figure on a candelabrum stand from the same place have been very instructive about the use of breastplates in this style. However, the fact that the examples represent only a small group shows that they can also be used by people who are at the forefront in terms of specialty or status. Apart from the mythological figurines associated with the Toprakkale throne, the fact that it is used on the figurine, which is often described as a eunuch, indicates that such objects can be used by the members of the palace. A similarly shaped depiction also appears on the reliefs of Room G of Nimrud (Kalhu), on the neck of a eunuch serving the Assurnasirpal II. The religious depictions on them prove that these pectorals were also used as an insignia of rank by people with a particularly important status or by priests who were prominent in the religious sense. Finally, it is possible to say that these are pieces that have protective properties against evil spirits, bring luck to the owner, and are used for amulet purposes against evil spirits. As a result, Van Museum samples were used for similar purposes and they are new samples that contribute to the few known pectorals. In the light of similarly shaped Urartian examples and decoration styles, it is understood that these examples are typical Urartian examples used in the 8th and 7th centuries BC.

Giriş

Urartu Krallığı; M.Ö. 1. binyıl Yakın Doğu'sunda en önemli bronz üretim merkezlerinden biridir (Seidl 2004). Krallığın kurulduğu Van Gölü Havzası ve devamında egemen olduğu Ermenistan, Nahçıvan ve Kuzeybatı İran'da yapılan arkeolojik kazı çalışmaları ve kaçak kazılar sonucunda ele geçen binlerce bronz eser bunu açıkça ortaya koymaktadır. Belli bir sanat anlayışının ürünü olan ve devlet kontrolündeki merkezi bronz üretim atölyelerinde imal edildiği anlaşılan bu eserlerin bir çoğu en başta krali ve dini sahneler olmak üzere, mimari tasvirler, av sahneleri, savaş sahneleri ve geometrik bezemeler dahil zengin bir sanat anlayışını yansıtmaktadır (Calmeyer 1991). Bu bronz eserlerin bazıları hangi krala ait olduklarının yanı sıra baş tanrı Haldi'ye ithaf edildiklerine ilişkin kısa yazıtlar da taşımaktadır. Kemerler, kalkanlar, iğne, bilezik, fibula ve yüzük gibi mücevherlerin olduğu kişisel süs eşyaları, at koşum parçaları, taslar ve situlalar (bakraç) en çok karşılaşılan eser gruplarıdır. Özellikle bu eser grupları içerisinde pektoral denilen ve göğüs üzerinde kullanımından dolayı göğüslük olarak da adlandırılan bir eser grubu da karşımıza çıkmaktadır (Kellner 1977; 1991b).

Bu makalede değerlendirilen 6 adet pektoral bronzdan yapılmıştır. 5 tanesi Van Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış iken 1 örnek ise Adana Müzesi'nden Van Müzesi'ne devir yolu ile getirilmiştir. Adana Müzesi'nden gelen örnek daha önce Taşyürek tarafından da yayınlanmıştır (Taşyürek 1975: 141, Fig. 1; 1977: 20, Fig. 17). Diğer örnekler ise ilk kez bu makalede değerlendirilmiştir¹. Van Müzesi örnekleri bugüne kadar bilinen Urartu örneklerine benzer biçimde yarım ay formundadır. 3 örnek figüratif bezemeler taşımaktadır. Figüratif bezemelerde özellikle hayat ağacına yönelen aslan kompozisyonu sıklıkla tercih edilmiştir. İnsan tasvirleri ise ana sahnede tercih edilmeyip daha çok pektoralerin uçlarına doğru daralan daha sınırlı bezeme alanlarında bir doldurma motifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasvirli örnekler dahil 5 pektoral üzerindeki bordürlü nokta dizileri ile çevrili kabartı daire bezemeler, sıralı nokta dizileri ve zikzak motiflerinin olduğu geometrik öğeler pektoralerin karakteristik özelliği olarak ifade edilebilir. Kabara noktalar özellikle Giyimli bronz parçaları üzerinde de karşımıza çıkan belirgin bir bezeme ögesidir. Sadece bir örnek sade ve bezemesizdir.

1 Nolu Pektoral (Fig. 1)

Env no: 73.9.1

Gen: 10, 5 cm.

Orta kısım yüksekliği: 5, 8 cm.

Yarım ay biçimli bronz pektoralin iki kenarında asma halkaları mevcuttur. Asma halkaları levha halindeki bir plakanın arkadan pektoraline iki perçin ile tutturulması ve öne doğru uç kısmının bükülmesiyle oluşturulmuştur. Oldukça sağlam biçimdeki pektoralin bütün yüzeyi bir bezeme alanı olarak kullanılmıştır. Bezemeler kabartma (repoussé) ve kazıma tekniğiyle oluşturulmuştur. Geniş orta kısmı ana bezeme alanı olarak kullanılmıştır. Bu ana bezeme alanının alt ve üstünden pektoralin kenarlarına kadar devam eden alanlar ise kabartı silmeler arasında kabara nokta dizileri ve ikili zikzak kuşakları ile doldurulmuştur. Ana sahne ortadaki hayat ağacına yönlendirilmiş ikili aslan kompozisyonudur. Aslanların hemen arkasında ise ters

¹ 73.9.1 envanter nolu 1. pektoral herhangi bir değerlendirmeye tutulmadan sadece 1 görsel ile özel bir koleksiyon kataloğunda yer almıştır, bknz: Özdem 2003: 260.

yöne bakan çökmüş birer boğa yerleştirilmiştir. Boğaların ön tarafında ayrı bir bezeme alanını vurgulamak amacıyla dikey ikili nokta dizisi ile sınırları belirtilen ve pektoralin kenarlarına doğru daralan bir alanda ise iki ayaklı bir sehpa üzerine çömelerek oturtulmuş birer kadın figürü işlenmiştir. Sehpanın arkasındaki püsküllü bir çıkıntı, sehpanın bir örtü ile süslendiğini göstermektedir. Kadın figürü başına kadar örtülü bir kıyafet içinde ve elinde tuttuğu bir kâseyi öne doğru uzatarak kutsal sunu pozisyonunda gösterilmiştir. Burada ilginç olan Urartu sanatında çok az örneğini bildiğimiz bir biçimde kadın figürünün ayakları karna çekik ve sehpanın üzerinde çömelerek oturtulmuş olmasıdır. Ana sahnede yer alan hayat ağacı bir kartuş içinde uçları tomurcuklu simetrik olarak uzayan dalları ile işlenmiştir. Aslanlar hareket halinde, saldırganlıklarını göstermek amacıyla dilleri dışarıda ve ağızları açık, yeleleri vurgulanmış ve kuyrukları da sırtları üzerine doğru kıvrılmış olarak verilmiştir. Aslanların saldırgan görünümüne karşın boğa figürleri daha sakin bir görünümde. Boğa figürleri yere çökmüş ve hareket etmek için hamlede bulunan bir pozisyonundadır. Ön ayaklarından biri dizlerden bükülerek karna doğru çekilmiş iken diğer ayağı hareket etmek istediğini gösterircesine önde gösterilmiştir. Boğaların kuyrukları aslanlardan farklı olarak ayaklara paralel bir biçimde aşağıya doğru inmektedir. Kuyruklarının uç kısımları püsküllü olarak verilmiştir.

2 Nolu Pektoral: (Fig. 2)

Env no: 2014.4444.A

Gen: 16,5 cm.

Orta kısım yüksekliği: 7,5 cm.

Bu pektoral Adana Müzesi'nden Van Müzesi'ne devir ile gelmiştir. Daha önce Taşyürek tarafından da yayınlanmış bir örnektir. Yarım ay biçimli pektoralin sol uç kısmı kırık ve eksiktir. Ancak mevcut hali üzerindeki kompozisyonu anlamamızı mümkün kılmaktadır. Tek bir asma halkası önceki örnekten farklı olarak pektoralin perçinler ile tutturulmuştur. Burada yine şerit halindeki bir levhanın bu defa her iki ucunun da perçinlenmesi ile meydana getirilmiş bir asma halkası görüyoruz. Pektoralin kenarının hemen altından başlayan ikili bir çıkıntı hat/silme ortadaki ana bezeme alanına da bir sınır oluşturmaktadır. Yine önceki örnekte olduğu gibi ortadaki bir hayat ağacına yönelen aslan figürleri temel kompozisyonu oluşturmaktadır. Kenarlara doğru dikey ikili bir çıkıntı ile gösterilen ayrı bir panoda ise birer aslan figürü yerleştirilmiştir. Aslanlar ana sahnede ağızları açık, dilleri dışarıda ve kuyrukları sırtlarına doğru kıvrık ve sabit bir biçimde işlenmiştir. Kenarlardaki panoda yer alan aslan ise hareket halinde gösterilmiştir. Aslan figürlerinin üst ve alt kısımlarının olduğu boş alanlar ise etrafı nokta dizileri ile çevrili düzensiz kabara noktalar ile doldurulmuştur. Hayat ağacının klasik Urartu örneklerinden ziyade bir hurma veya palmye ağacını andırıldığını söylemek mümkündür. Aşağıdan yukarıya doğru üç sıra halinde ve simetrik olarak açılan üçer dallı bir ağaç olarak gösterilmiştir.

3 Nolu Pektoral (Fig. 3)

Env no: 74.17.203

Gen: 7,4 cm.

Orta kısım yüksekliği: 2,3 cm.

Bronzdan yapılmış ve yarım ay biçimli bu örnek önceki iki örnekten farklı olarak asma halkalarından yoksundur. Burada bu işlevi her iki uca açılmış birer delik karşılamaktadır. Pekto-

ralin kenarları boyunca devam eden ve ortadaki bezeme alanını çeviren bir silme vardır. Konu ilk iki örnekte olduğu gibi ortadaki dut veya palmye olması muhtemel bir ağaca yönelen aslanlardır. Yeleleri vurgulanmış olan bu aslanların saldırganlıklarını göstermek amacıyla ağızları açık bir biçimde tasvir edilmiştir. Kuyrukları önceki örneklerden farklı olarak arka ayaklarına paralel biçimde aşağıya doğru inmektedir. Hayat ağacı simetrik olarak açılan dördümlü dallara sahiptir. Bu bezemeler dışındaki boş alanlar yine nokta bordürlü kabara noktalar ile doldurulmuştur. Kompozisyon açısından benzer olmasına rağmen figürlerin yüzeysel ve çizgisel işleniş biçiminden dolayı önceki iki örnekten farklılaşmaktadır.

4 Nolu Pektoral (Fig. 4)

Env no: 5.332.80

Gen: 14,7 cm.

Orta kısım yüksekliği:6 cm.

Yarım ay biçimli pektoral önceki örneklerden farklı olarak figüratif öğeler yerine geometrik bezemelerle süslenmiştir. Sağ ucu kırık ve eksik olan pektoralin sol uçtaki asma halkası mevcuttur. Asma halkası şerit biçimli bir levhanın perçinlenmesi ve üst ucunun kıvrılmasıyla oluşturulmuştur. Bezeme yüzeyinin nokta ve kabartı çıkıntılarla oluşturulduğu bu örnek kompozisyon açısından birinci örnek ile benzeşmektedir. Birinci pektoralden ayrılan temel özelliği ana bezeme alanında figüratif öğeler yerine nokta bordürlü kabara dairelerle süslenmiştir. Üstten alta doğru içinde nokta dizilerinin ve zikzak bezemelerin olduğu geometrik şekillerle süslenmiştir. Ortadaki ana bezeme alanında toplamda 8 adet nokta bordürlü kabartma daire yerleştirilmiştir. Zikzak bezemelerin oluşturduğu üçgen hatların içi de taralı çizgiler ile doldurulmuştur.

5 Nolu Pektoral (Fig. 5)

Env no: A.2935.06

Gen: 16,2 cm.

Orta kısım yüksekliği: 6,3 cm.

Yarım ay biçimli pektoral önceki örnekte olduğu gibi tamamen geometrik bezemelerle süslenmiştir. Sağ ucu kırık ve eksik olan pektoralin sol uçtaki asma halkası mevcuttur. Asma halkası şerit biçimli bir levhanın perçinlenmesi ve üst ucunun kıvrılmasıyla oluşturulmuştur. Pektoralin bütün yüzeyini içinde iki sıra nokta dizisinin olduğu 4 adet ikişerli çıkıntı yiv şekillendirmiştir. Ortadaki daha geniş olan bezeme alanında nokta bordürlü 7 adet daire yerleştirilmiştir. Daralan kenarlarda ise içinde yine iki sıra nokta bezemenin olduğu bu kez dikey olarak yapılan iki kısa yiv ile iki küçük pano yapılmıştır. Bu panolardan en uçtakinde tek diğesinde ise ikişer adet nokta bordürlü daireler yer almaktadır.

6 Nolu Pektoral (Fig. 6)

Env no: 74.35.10

Gen: 7,9 cm.

Orta kısım yüksekliği: 2,8 cm.

Pektoraller içerisinde sade ve bezemesiz olan tek örnektir. 3 nolu örnekte olduğu gibi her iki ucunda asma halkaları yerine bu işlevi gören birer deliğe sahiptir. Orta kısmı geniş ve köşelere doğru daralarak devam eden bir formda şekillendirilmiştir.

Gruplandırma ve Tarihleme

Urartu merkezlerinden bilinen sınırlı örneklere karşın müze ve özel koleksiyonlardaki çok sayıdaki pektoral örneği bu takıların Urartular'da yaygın kullanım gördüğünü göstermektedir. Bugüne değin altından yapılmış tek örnek bilinmektedir (Kellner 1987: Taf. 17; 1991: 165, Fig. 3). Urartu örneklerine benzer altın bir pektoral yine Ziwıye'de karşımıza çıkmaktadır (Godard 1950: 19-20, Fig. 10). Altın örneklerin yanı sıra gümüşten yapılmış örnekler de bilinmektedir². Özel koleksiyonlarda yer alan 2 adet gümüş pektoralin altın yıldızlı olduğu belirtilmiştir. Daha küçük boyutlu diğer bir gümüş pektoral ise Toprakkale'deki gümüş bir kutu içinde bulunmuştur (Meyer 1955: 208-209; Wartke 1990: 146, Kat. Nr. 367, Taf. XLIII/a). Mevcut örnekler içinde bronzdan yapılmış olan örneklerin sayısı daha fazladır. Burada tanıtımını yaptığımız Van Müzesi örneklerinin hepsi bronzdan üretilmiştir.

Kellner tarafından yapılan değerlendirme doğrultusunda, Urartu pektoraleri, boyna takılma özelliklerine göre üç grup altında değerlendirmiştir (Kellner 1977). İlk gruptakiler her iki ucunda perçinli asma halkalarına sahip örneklerdir. İkinci gruptakiler ise her iki ucuna açılan ip deliklerinin olduğu pektoraler iken son grupta ise çengel uçlular yer almaktadır. Van Müzesi örneklerine baktığımızda 1, 2 4 ve 5 nolu pektoraler ilk grupta yer alırken 3 ve 6 nolu örnekler ise ikinci grup örnekleri temsil etmektedir. Pektoralerin özellikle boyna asılma özelliklerine göre yapılan gruplandırma bunları kronolojik bir düzleme oturtma noktasında çok da belirleyici değildir. Ancak burada perçinli asma halkalarına sahip ilk gruptakilerin daha erken örnekler olduğunu söylemek mümkündür.

Urartu bronz eserlerinin tarihlendirilmesinde özellikle çivi yazıtları belirleyici olmaktadır. Bunun yanı sıra tasvirli eserlerin ikonografik ve biçimsel özellikleri de kronolojik bir gelişimin varlığını mümkün kılmaktadır. Bugüne kadar yazıtlı bir pektoral örneği bilinmemektedir. Buna karşın at koşum takımının parçası olarak kullanılan ve göğüs plakası olarak adlandırılan çivi yazıtlı benzer biçimli örnekler bu tarzdaki bronz eserlerin varlığını krallığın erken dönemlerinden itibaren kanıtlamaktadır. Kellner tarafından pektoraler içinde değerlendirilmesine karşın ön tarafında kabartma bir hilal motifi de taşıyan bu örnekler Seidl tarafından at koşum parçası olarak değerlendirilmiştir (Seidl 2004: Abb. 84/a-d). Üzerlerinde kral Minua ve I. Arğışti'nin yazıtlarını taşıyan bu örnekler (CTU IV. B 8-26, 27) sonuç itibari ile yarım ay biçimli bronz eserlerin M.Ö. 8. yüzyılın başından itibaren Urartu repertuarında olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Üzerinde çivi yazıtları taşıyan Urartu eserlerinin sayısı artmasına karşın tarihlemede özellikle bezeme öğelerinin daha ön planda olduğunu görmekteyiz. Yine bu noktada arkeolojik kazı alanlarından bir konteks dahilinde tespit edilen örneklerin olduğunu da belirtmek gerekiyor. Toprakkale'den bilinen küçük bir gümüş pektoralin yanı sıra özellikle Giyimli Bronz Definesi içerisinde bulunan bronz bir pektoral parçası (Erzen 1974: 204, Res. 31-32) ve bir mezar buluntusu olarak Nor Aresh'ten (Barnett 1963: 194, 197, Fig. 44) ele geçen bir diğer pektoral kazı alanlarından bilinen sınırlı örneklerdir. Burada ne yazık ki çok sayıda örneğin kaçak kazılar yolu ile özel müze ve koleksiyonlarına yayılmış olduğunu görüyoruz (Kellner 1977; 1991b; Uygun-Gerçekler 2013: 144, Kat no: 061).

² M.Ö. 714 yılında Assur Kralı Sargon tarafından yağmalanan Muşafir Tapınağı'nın yağma listesindeki eserler içinde hilal formu süslemelerden bahsedilmektedir, bkz: RINAP II. no. 65, 360) ...54 (items): silver-plated kappu-bowls, <together with> [their] lids, cups (decorated with) cone-shaped ornaments (and) *crescent-shaped ornaments*, (and) silver torcs...

Bu durum çok sayıdaki Urartu eserinde olduğu gibi arkeolojik kontekstlerinden bağımsız olarak yorum yapmamızı zorunlu kılıyor³.

Bu makale kapsamında değerlendirilen örnekler içinde 1 nolu pektoralin en erken tarihli örnek olduğunu söylemek mümkündür. Bu pektoraldeki bezeme öğelerine odaklandığımızda ikili zikzak motifi Urartu bronz eserlerinde en erken I. Argiştı Dönemi'nden (M.Ö. 780-756) itibaren görülmektedir (Kellner 1987: 20; Seidl 2004: Abb. 93). II. Sardur dönemi (756-735/730) bronz eserlerinde de sıklıkla kullanılmıştır (Seidl 2004: 121). Bunun yanı sıra ana sahnenin her iki kenar ucundaki dar alanda sehpa üzerinde çömelmiş olarak betimlenen kadın figürünün benzerlerini de yine M.Ö. 8. yüzyıl bronz kemerleri üzerinde de görebilmekteyiz (Kellner 1991: Kat. nr: 261/Taf. 68; Kat. nr: 269/Taf. 69, 279 Kat. nr: 261/Taf. 70). Giriktepe'den bir mühür üzerinde de çömelmiş bir kadın figürü bulunmaktadır (Yağcı 1996: 181 vd., Lev. 1). Ana sahnedeki kartuş içindeki uçları tomurcuklu dallara sahip hayat ağacına yönelen kuyrukları kalkık saldırgan aslanlar da yine M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısındaki örneklerle uygun bir kompozisyon oluşturmaktadır. Aslanların hemen arkasındaki yere çökmüş boğa figürlerinin benzerleri ise Arin-berd (Erebuni) duvar resimlerinde karşımıza çıkar (Hovhannisyanyan 1973: Fig. 10). Bütün bu örnekler 1 nolu pektoralin M.Ö. 780-730 yıllarına arasındaki bir döneme ait olabileceğini gösterir.

Giyimli bronz definesinin bir parçası olarak ön görülen 2 nolu pektoral, Taşyürek tarafından, özellikle üzerindeki kabara noktalar ve aslan figürünün özellikleri doğrultusunda M.Ö. 7. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir (Taşyürek 1975: 141). Ortadaki hayat ağacının özellikleri Urartu sanatından bilinen hayat ağaçlarından farklı bir yapıda görünür⁴. 2 Nolu pektoral ile aynı kompozisyona sahip 3 nolu pektoralde ise aslanların ağız yine açık iken kuyrukları arka ayaklara paralel biçimde tasvir edilmiştir. Stil olarak daha yüzeysel özellikler gösterir ve ağaç bir önceki örnekteki benzer bir yapıdadır. Yüzeysel hatları ve üzerindeki kabara noktalar bu pektoralin de M.Ö. 7. yüzyılın 2. yarısına ait bir örnek olduğuna işaret etmektedir. Kabara nokta bezemeli 4 nolu pektoral özellikle zikzak bezeme kuşağıyla 1 nolu pektoral ile benzerlik göstermektedir. M.Ö. 7. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen Erivan'daki Nor-Aresh I Nolu mezarda bulunan pektoral ile aynı stildedir (Barnett 1963: Fig. 44). 5 nolu pektoral de aynı gelenekte benzer özelliktedir. 6 nolu sade ve bezemesiz olan örnek ise yine M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına ait bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde tespit edilebilen pektoraler sadece Giyimli ile Nor-Aresh'ten bilinmektedir. Giyimli'deki kazılardan ele geçen pektoral parçası yağmalanmış bir bronz definesinden geriye kalmıştır. Bundan dolayı bulunduğu eser grubu içerisindeki niteliği net olarak anlaşılamamaktadır. Nor Aresh Nekropolü'nde bir ölü armağanı olarak ele geçen pektoral ise bunların kişisel bir takı olabileceğine işaret etmektedir. Özellikle Toprakkale'den bir tahta ait olduğu düşünülen figürinlerden bazıları (Seidl 1996: 186, Fig. 8) ve yine aynı yerden bir şamdan ayağı üzerindeki bir diğer karışık yaratık figürü (Merhav 1991: Fig. 8) bu tarzdaki göğüslüklerin kullanımı hakkında oldukça yol gösterici olmuştur. Nitekim Toprakkale tahtı ile ilişkili figürinler içinde mitolojik yaratıkların dışında çoğu zaman hadım olarak tanım-

³ Rezan Has Müzesi'nden bir örnek için bkz: <https://artsandculture.google.com/asset/pectoral-urartian/-wGuuR0Nmgao2A?ms=%7B%22x%22%3A0.5%2C%22y%22%3A0.5%2C%22z%22%3A9.175827202936366%2C%22size%22%3A%7B%22width%22%3A2.056130917016692%2C%22height%22%3A1.237500000000007%2D%7D%7D>

⁴ Bu tarzda palmye veya hurma ağaçları III. Tiglatpileser (M.Ö. 744-727), Sanherib (M.Ö. 704-681), Esarhaddon (680-669) ve Assurbanipal (668-631?) dönemi kabartmalarında sıklıkla işlenmiştir (Giovino 2007: Fig. 45-47).

lanan bir figürinde kullanılması bu türdeki objelerin saray mensubu kişiler tarafından kullanılabilmesine işaret eder. Pektorallerin az sayıda olması ve yine altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış örneklerinin olması bunların özel veya statü açısından ön planda olan kişiler tarafından kullanılmış olduklarını desteklemektedir. Nimrud G Odası kabartmalarında da, II. Assurnasirpal'e hizmet eden bir hadımın boyun kısmında da karşımıza çıkması (Merhav 1991: 172, Fig. 10a) bu yaklaşımı güçlendirmektedir. Üzerlerindeki dini içerikli tasvirler bu pektorallerin bir rütbe nişanesi olarak özellikle önemli bir statüye sahip kişiler tarafından veya dini anlamda ön plana çıkan rahipler tarafından da kullanılmış öğeler olduğunu kanıtlamaktadır (Kellner 1977: 481). Son olarak bunların kötü ruhlara karşı koruyucu özellikleri olan, sahibine şans getiren ve kötü ruhlara karşı amulet amaçlı olarak kullanılmış parçalar olduğunu da söylemek mümkündür (Işık 1984: 77-78). Sonuç itibarıyla Van Müzesi örnekleri de benzer amaçlar doğrultusunda kullanılmış ve az sayıda bilinen pektoral örneklerine katkı sağlayan yeni örneklerdir.

Kaynakça

- Barnett 1963 R.D. Barnett, "The Urartian Cemetery at Igdyr", *Anatolian Studies*, 13, 153-198.
- Calmeyer 1991 P. Calmeyer, "Some Remarks on Iconography", *Urartu A Metalworking Center in the First Millenium B.C.E.* (Ed. R. Merhav), Jerusalem, 312-319.
- CTU IV 2012 M. Salvini, *Corpus die testi urartei*, vol. IV. Iscrizioni su bronzi, argilla e altri supporti nuove iscrizioni su pietra paleografia generale, DocAs VIII/IV, Roma.
- Erzen 1974 A. Erzen, "Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı", *Belleten*, 38/150, 191-212.
- Giovino 2007 M. Giovino, *The Assyrian Sacred Tree: A History of Interpretations*, *Orbis Biblicus et Orientalis* 230, Fribourg.
- Godard 1950 A. Godard, *Le Tresor De Ziwiye*, Haarlem.
- Hovhannisyan 1973 K. L. Hovhannisyan (Oganesjan) *The Wall-Paintings of Erebuni*, Yerevan (Ermenice, Rusça ve İngilizce).
- Işık 1984 C. Işık, "Urartu Pektoralleri", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII, 77-78.
- Kellner 1977 H.J. Kellner, "Pectorale Aus Urartu", *Belleten*, 41/163, 481-493.
- Kellner 1987 H.J. Kellner, "Datierungsfragen zu Urartu", *Skythika*, *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, phil.hist. Kl. NF 98, München, 1987, 19-23.
- Kellner 1991a *Gürtelbleche Aus Urartu*, Stuttgart.

- Kellner 1991b H.J. Kellner, "Medallions and Pectorals", *Urartu, A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*(Ed. R. Merhav), Jesrussalem,164-166.
- Merhav 1991 R. Merhav, "Some Observations on Pectorals and Medallions", *Urartu, A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*(Ed. R. Merhav), Jesrussalem,171-176.
- Meyer 1955 G. R. Meyer, "Ein neuentdeckter urartäischer Brustschmuck", *Das Altertum*,1, 205-213.
- RINAP 2 G. Frame, (2021): The royal inscriptions of Sargon II, King of Assyria (721–705 BC). The royal inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3, Penn State University Press.
- Seidl 1996 U. Seidl, "Urartian Furniture", *The furniture of Western Asia, ancient and traditional : papers of the Conference held at the Institute of Archaeology, University College London, June 28 to 30, 1993* (Ed. G. Hermann-N. Parker), Verlag Philipp Von Zabern-Mainz, 181-186.
- Seidl 2004 U. Seidl, *Bronzekunst Urartus*, Verlag Philipp Von Zabern-Mainz Am Rhein.
- Taşyürek 1975 O.A., Taşyürek, "Adana Bölge Müzesindeki Urartu Süs Eşyaları ve Delici Aletler", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXII/II,141-150.
- Taşyürek 1977 O.A., TAŞYÜREK, "The Urartian Bronze Hoard From Giyimli", *Expedition*, 19/4,12-20.
- Uygun - Gerçekler 2013 D. Uygun – S.Ö. Gerçekler *Kadim Çağlardan İzler. Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu / Traces of Ancient Ages. Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu/Sadberk Hanım Museum Collection.* İstanbul.
- Yağcı 1996 R. Yağcı, " İnsan Başı ve Yumruk Biçimli Bir Grup Mühür İle İğne", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı*, 181-214.
- Wartke 1990 R. B. Wartke, *Toprakkale. Untersuchungen zu den Metallobjekten im Vorderasiatischen Museum zu Berlin*, Akademie-Verlag Berlin.

Fig. 1- 1 nolu pektoral

Fig. 2- 2 nolu pektoral

Fig. 3- 3 nolu pektoral

Fig. 4 - 4 nolu pektoral

Fig. 5- 5 nolu pektoral.

Fig. 6- 6 nolu pektoral.